

WSTĘP

Na przełomie XX i XXI w. w poszczególnych regionach świata obserwuje się zróżnicowaną dynamikę liczby ludności. W niektórych krajach zanotowano wzrost potencjału demograficznego, w innych zaś zarejestrowano znaczny ubytek liczby mieszkańców¹. Można przyjąć, że aglomeracje miejskie charakteryzują się wyższymi wskaźnikami wzrostu liczby mieszkańców aniżeli inne obszary, w tym tereny wiejskie. Jednak nawet w obrębie tych jednostek zmiany potencjału demograficznego odznaczają się odmiennymi trendami. Wśród obszarów wiejskich można wyróżnić jednostki progresywne (zwiększające potencjał demograficzny), stagnujące oraz regresywne (zmniejszające liczbę ludności)². Badania wykazują, że obszary wiejskie cechujące się zdywersyfikowanym rynkiem pracy i wysoką dostępnością komunikacyjną lub/i ponadprzeciętnymi walorami przyrodniczymi wykazują tendencję do wzrostu liczby ludności³. Na tych terenach, już na początku lat 90. ubiegłego stulecia, saldo migracji przewyższyło wskaźniki przyrostu naturalnego, a wielkość imigracji była podstawowym czynnikiem kształtującym liczbę mieszkańców⁴. Cechami przyciągającymi migrantów były dostęp do pracy i dobrych warunków życia⁵ lub/i dogodny klimat, przyjemna

---

¹ G. Fésüs, A. Rillaers, H. Poelman, Z. Gáková, 2008, *Regions 2020. Demographic Challenges for European Regions*. Background Document to Commission Staff Working, Document 2868 Final Regions 2020, An Assessment of Future Challenges for EU Regions.

² Por. A. Rosner A., 2012, *Zmiany rozkładu przestrzennego zaludnienia obszarów wiejskich*. IRWiR PAN, Warszawa.

³ Por. K. M. Johnson, 1999, *The Rural Rebound*. Population Reference Bureau, New York; D. A. McGranahan 1999, *Natural Amenities Drive Rural Population Change*. Agricultural Economic Report, nr 781, Department of Agriculture Washington.

⁴ J. A. Fulton, G. L. Fuguitt, R. M. Gibson, 2007, *Recent Changes in Metropolitan-Nonmetropolitan Migration Streams*. Rural Sociology, 62, s. 363–84, cyt za: J. M. Saint Onge, L. M. Hunter, J. D. Boardman, 2007, *Population Growth in High-Amenity Rural Areas: Does It Bring Socioeconomic Benefits for Long-Term Residents?* Soc Sci Q, 88(2) s. 366–381.

⁵ Por. G. Duranton, D. Puga, 2004, *Microfoundations of Urban Agglomeration Economies*. [w:] *Handbook of Regional and Urban Economics*, J. V. Henderson, J. F. Thisse (red.). T. 4, rozdz. 48, Elsevier, s. 2063-2117; A. Rosner, 2012, *op. cit.*; J. Bański, 2008, *Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego*. Studia Obszarów Wiejskich, t. 14, PTG, IGiPZ PAN, Warszawa.

topografia terenu i obfitość zbiorników wodnych⁶. Natomiast obszary położone peryferyjnie w stosunku do głównych ośrodków wzrostu regionalnego i układów komunikacyjnych były często narażone na kryzys ekonomiczny i depopulację⁷.

Zmiany wielkości potencjału ludnościowego pociągają za sobą wiele przekształceń, zarówno w strukturze demograficznej, gospodarczej, jak i infrastrukturalnej, co z kolei wpływa na przebieg procesów rozwoju poszczególnych jednostek administracyjnych oraz decyduje o warunkach życia mieszkańców wsi. W Polsce na początku lat 90. XX w., na obszarach wiejskich również zaobserwowano intensywne procesy kształtujące struktury społeczno-gospodarcze. Do najważniejszych należy zaliczyć m.in. migracje ludności ze wsi do miasta. Jak wskazują badania⁸ w ruchach migracyjnych uczestniczą głównie osoby młode, przedsiębiorcze i dobrze wykształcone. W konsekwencji tego dochodzi do wyludniania się niektórych terenów i kształtowania się niekorzystnych struktur demograficznych jak np. nadreprezentacja osób w wieku senioralnym, zwichnięta równowaga płci oraz niedobór osób o wysokich kwalifikacjach. Niepożądane procesy ludnościowe i ich efekty prowadzą w dalszej kolejności do osłabiania lokalnych rynków pracy, wygaszania rozwoju przedsiębiorczości, kurczenia się infrastruktury socjalnej i technicznej oraz wzrostu bezrobocia. W efekcie nakładania się tych destrukcyjnych konsekwencji dochodzi do wykluczenia społecznego wielu grup mieszkańców wsi oraz wzrostu nierówności społecznych.

W tym nurcie badawczym znajdują się prace prezentowane w Biuletynie. Tom otwierają rozważania **Krzysztofa Janca** (Uniwersytet Wrocławski) i **Konrada Czapiewskiego** (Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. St. Leszczyckiego PAN) dotyczące poziomu wykształcenia rolników w Polsce. Badanie obejmuje okres od 1996 r. przez 2002 do 2010 r., a więc czas, w którym według autorów, trwał i zakończył się proces transformacji ustrojowej. Ponadto w pracy wykorzystano wyniki badania ankietowego

---

⁶ S. C. Deller, T. H. Tsai, D. W. Marcouiller, D. B. English, 2001, *The Role of Amenities and Quality of Life in Rural Economic Growth*. American Journal of Agricultural Economics, 8, s. 352–365.

⁷ M. Brezzi, L. Dijkstra, V. Ruiz, 2011, *OECD Extended Regional Typology: The Economic Performance of Remote Rural Regions*. OECD Regional Development Working Papers, nr 2011/06, OECD Publishing.

⁸ Por. A. Rosner 2012, *op. cit.*; E. Baran, 2014, *Procesy depopulacji na obszarach wiejskich regionu świętokrzyskiego w latach 1978-2011*. Praca doktorska obroniona na WMP UJK w Kielcach.

zrealizowanego w 2014 r. Z przedstawionej analizy wynika, że poziom edukacji tej grupy społecznej, w ostatnich kilkunastu latach, istotnie się zmienił w zakresie udziałów poszczególnych rodzajów wykształcenia, nieznacznie zaś w przypadku zakresu przestrzennego. W kolejnej pracy **Piotr Lysoń** (Główny Urząd Statystyczny) skoncentrował się na wahadłowej mobilności przestrzennej ludności. Mobilność ta jest niezwykle ważna dla rozwoju obszarów wiejskich, bowiem wpływa m.in. na dostęp do pracy, źródeł dochodów oraz usług publicznych, a także na wzrost atrakcyjności inwestycyjnej poszczególnych jednostek przestrzennych.

W następnym opracowaniu **Monika Wesółowska** (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej) przedstawiła możliwości zastosowania modelu czterech kapitałów do oceny szans rozwoju wsi trwale depopulacyjnych. Autorka wyszła z założenia, że przestrzeń wiejska nie jest jednolita, a zróżnicowanie wynika z przeszłości historycznej, odmiennego rozwoju społeczno-gospodarczego oraz warunków przyrodniczych. W pracy przeanalizowano kapitał naturalny, ekonomiczny, ludzki i społeczny. **Przemysław Śleszyński** (Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. St. Leszczyckiego PAN) podjął problematykę lokalnego planowania przestrzennego w gminach wyludniających się. Do gmin depopulacyjnych autor zaliczył te jednostki, które w latach 2001-2010 straciły co najmniej 5% rejestrowanej ludności oraz przynajmniej w pięciu dowolnych rocznikach tego okresu (między 1 stycznia a 31 grudnia) rejestrowały ubytek ludnościowy. Analizą poziomu życia na obszarach wiejskich Polski Wschodniej zajęła się **Iwona Kopacz-Wyrwał** (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach). Autorka przyjęła, że *poziom życia* jest to stopień zaspokojenia potrzeb materialnych, kulturalnych i duchowych społeczeństwa przez strumień dóbr i usług odpłatnych. Badaniem objęto obszary wiejskie pięciu województw, tj. świętokrzyskiego, podkarpackiego, lubelskiego, podlaskiego i warmińsko-mazurskiego. Tom zamyka opracowanie **Iwony Kiniorskiej** (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach) dotyczące strukturalnego wymiaru nierówności społecznych na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego. Nierówności strukturalne rozpatrywano w kategoriach społeczno-gospodarczych, a zakres czasowy przeprowadzonej analizy objął lata 2009-2014.

Zaprezentowane prace zawierają wyniki badań członków Zespołu Zadaniowego ds. Obszarów Wiejskich i Krajobrazu KPZK PAN oraz osób współpracujących z tym Zespołem. Stanowią one przyczynek do dyskusji i dalszych badań.

Wioletta Kamińska